

REFLEXIÓ AL VOLTANT DEL PLA INTEGRAL DE LA GENT GRAN

Maria Galofré Olcina

INTRODUCCIÓ

Tota política ve dissenyada d'acord amb una concepció global de com és la societat a la que s'aplica i com hauria de ser. També té com a inspiració una determinada teoria del canvi social, ja que el que busca és influir en el teixit social al que va dirigida i, per tant, aquelles mesures que adopta són les que considera més adients per a provocar els efectes que ha decidit que són necessaris per a arribar a la situació considerada òptima, sempre d'acord amb la seva versió de quina és la societat en la que vivim, com funciona, i com hauria de ser. El coneixement de quina concepció ideal o teòrica de la societat hi ha darrera d'una política pública és important per a comprendre millor el perquè s'ha decidit prendre unes determinades mesures i no pas unes altres, ja que funciona com un filtre de selecció des del primer moment, és a dir, des del moment que es decideix que existeix un problema que requereix la intervenció pública per a la seva solució. L'existència d'una disfuncionalitat, d'una mancança, no és un fet purament objectiu. Davant d'una mateixa realitat, poden donar-se múltiples interpretacions sobre quins són els problemes a resoldre per part de l'Administració. Però fins i tot entre aquells que estan d'acord en la identificació dels problemes, poden existir diferències a l'hora d'establir les seves causes, o en el moment de decidir quins han de ser els objectius a aconseguir, o quines les mesures a aplicar. La definició del problema a resoldre no és, doncs, un acte objectiu, sinó una construcció artificial feta en funció dels criteris d'aquells agents que poden intervenir i influenciar en aquest procés definitori.

En el moment de dissenyar una política pública, doncs, són molts els elements que marquen la seva forma final. Tot el seu procés de formació, des del moment que es decideix que un tema ha d'entrar a formar part de l'agenda política fins a la seva implementació, és influenciat pel context institucional, organitzatiu i

sociopolític en el que es mouen els diferents actors que intervenen en la decisió, així com per les estratègies d'aquests. L'estudi de tots aquests elements és fonamental per a la comprensió global d'una política pública, però, un primer pas, pot ser l'anàlisi del *output* de tot aquest procés, és a dir, del redactat final en el que es materialitza formalment una política pública.

És amb aquesta intenció d'aprofundir en el coneixement de la concepció global que la nostra societat, i dels temes relacionats amb l'envelliment, especialment, que es desprenen del Pla Integral de la Gent Gran que em plantejo la realització d'aquesta comunicació. Per tant, més que explicar què és el Pla i quines mesures proposa, m'interessa conèixer a quins problemes pretén donar resposta aquest Pla, per què es considera que són problemes als que s'ha de donar resposta des de l'Administració, quina situació es considerada la ideal, i com s'hi pensa arribar.

EL PLA INTEGRAL DE LA GENT GRAN

El Pla Integral té com antecedent a Catalunya el programa Vida als Anys d'atenció sociosanitària a la gent gran amb llarga malaltia (ordre de 29 de maig de 1986, i ordre de 6 d'abril de 1988), i dintre d'Espanya a altres plans gerontològics ja existents, com el corresponent a l'administració central i els realitzats per les comunitats autònomes d'Euskadi, Castella-Lleó i València. El Pla s'ha publicat recentment, el maig de 1993, però el seu embrió va ser creat mitjançant una Resolució del 22 de novembre de 1990, per la qual es va fer públic l'acord del Consell Executiu de la Generalitat de creació de la Direcció del Pla Integral de la Gent Gran, dins del Departament de Benestar Social. El seu objectiu era realitzar un estudi exhaustiu de la situació de la gent més gran de seixanta-cinc anys a Catalunya i de les polítiques dirigides a aquest grup poblacional, per tal d'analitzar com el procés d'envelliment de la societat estava afectant tant la mateixa estructura socioeconòmica com els serveis socials de l'Estat. Es pretén amb aquest Pla dotar la societat d'un document que serveixi com a referència en tot el que té que veure amb l'actuació envers el grup de població major de seixanta-cinc anys. Neix aquest Pla, doncs, amb l'ànim de ser més inspiració que actuació pròpiament dita, malgrat que en ells es dissenyin unes actuacions concretes i s'hi estableixi un marge temporal de deu anys per al seu total acompliment.

Com ja he dit, aquest Pla és el fruit d'un ampli estudi que es va realitzar sobre la vellesa a Catalunya. Aquest estudi es va dissenyar entorn a tres eixos fonamentals. El primer eix buscava l'aproximació teòrica i multidisciplinària a la vellesa. Per això es va comptar amb la col·laboració de 90 experts agrupats en 15 grups de treball centrats en els següents àmbits concrets: arquitectura, bioètica i ètica social de la vellesa, demografia, economia i finances, estudis comparats amb Europa, intervenció social, dimensió jurídic-administrativa, organització i gestió, perfils professionals, psicologia, sanitat, sociologia, voluntariat, gent gran i minories ètniques i gent gran i balnearis. El segon eix buscava una aproximació empírica a la situació de la gent gran a Catalunya. Per això es va realitzar una enquesta amb una mostra global per a tot Catalunya de 16.400 persones, amb

una estratificació en funció de les variables sexe, edat i ubicació. Es van realitzar 400 enquestes a cadascuna de les 41 comarques catalanes, per tal que els resultats es poguessin considerar significatius en relació, no només a nivell de tot Catalunya, sinó també a l'hora de parlar separatament de cada comarca, així com a l'hora de diferenciar les respostes en funció del sexe o de l'edat. El tercer eix fonamental volia obrir un fòrum de debat sobre aquests temes, que fomentés la participació de la pròpia gent gran i, per això, es va celebrar el I Congrés de la Gent Gran a Catalunya, els dies 5 i 6 d'octubre de 1990. El 1993, coincidint amb la decisió del Consell de les Comunitats Europees de declarar-lo "Any de les persones grans i de la solidaritat intergeneracional", es va celebrar el segon.

El Pla Integral de la Gent Gran pren la forma de dos volums. En el segon, es recull en forma d'annexos tota la informació recollida al llarg del procés d'estudi previ a l'elaboració del Pla. Així, en el primer annex es recullen els diferents informes realitzats per les 15 comissions d'experts sobre les seves respectives àrees temàtiques, recollint-se, en l'annex 2, les seves recomanacions, 144 en total, també diferenciades per l'àrea de la que provenen. A l'annex 3 trobem explicada en detall l'enquesta, tant pel que fa a la seva metodologia com a l'explotació dels seus resultats. A l'annex 4 podem trobar un inventari dels recursos del que disposa Catalunya, especificats per cada comarca i assenyalant la seva titularitat jurídica, per a donar serveis de tipus residencial o d'esplai a la seva gent gran. A l'annex següent trobem les conclusions del I Congrés Nacional de la Gent Gran, conclusions que giren al voltant de les tres ponències presentades, sobre els temes de la relació entre família i vellesa, els serveis d'ajuda a domicili i l'aportació de la gent gran a la construcció del país. A l'annex 6 trobem el marc legal en el que s'han de planificar els serveis i el treball social dirigits a la gent gran, en el 7, el marc demogràfic i, en el 8, els models comparats amb Europa. Es pot comprovar, doncs, com al darrera del Pla Integral de la Gent Gran hi ha un gran esforç d'aproximació a la realitat de la vellesa i l'envelliment a Catalunya, així com a les possibles vies per, des de l'Administració, donar solució als problemes que pugui patir la gent gran.

El que no hi ha hagut, malauradament, és un gran esforç a l'hora de redactar el primer volum d'aquest Pla que, en definitiva, no és sinó el propi Pla, ja que el segon volum és un compendi de la documentació utilitzada per a elaborar el primer. Sorprèn de comprovar com en moltes ocasions, els capítols d'aquest primer volum s'han elaborat a base de fer un *collage*, un exercici de *recorta y pega*, amb el text i les recomanacions de les diferents comissions d'experts, juntament amb les dades de l'enquesta i altres fonts d'informació. Aquest, sempre segons el meu punt de vista, desordre formal, complica la comprensió del contingut del Pla, ja que es fa difícil trobar-hi un fil conductor o argumental. Al llarg dels diferents capítols, hi trobem, una darrera l'altra, diferents definicions del que és la vellesa, quina és la seva situació, i diferents recomanacions sobre què cal fer, en funció del diferent enfocament o àrea temàtica des de la que s'està argumentant. Al capítol 14 del Pla es fa una proposta de desplegament i aplicació del Pla, amb un horitzó temporal d'acompliment concret i un organigrama del projecte que ha d'actuar en quatre nivells (repte, objectius, actituds i estratègies),

marcant tot un conjunt d'actuacions concretes. Tot aquest projecte està basat en les recomanacions tècniques que hem anat trobant al llarg dels anteriors capítols. Així doncs, si aquest Pla pretén funcionar com a punt de referència per a la futura actuació en el tema de la vellesa, hem d'agafar com a directrius només el que es concreta en aquest últim capítol, o tot el que s'ha anat apuntant al llarg de tot el Pla? Les recomanacions tècniques que es recullen en els capítols anteriors, les hem d'entendre com allò desitjable en un pla només teòric, o com a futures actuacions que a la pràctica s'aniran concretant? Aquest tema per a mi no queda prou clar, i és per això que trobo difícil concretar quins són els objectius del Pla. Es diu que ha de servir d'inspiració a tota la futura prestació de serveis socials a la vellesa, però, si algú es nega a sentir-se inspirat, se li obligarà a fer-ho, o se li perdonarà el descuit?

LA VELLESA A CATALUNYA SEGONS EL PLA

A QUI VA DIRIGIT EL PLA? A QUI ES CONSIDERA VELL?

El Pla Integral de la Gent Gran diu textualment: "La nostra proposta és un model d'intervenció que no prima l'acció assistencial per a un grup de població específic, sinó que és un model dirigit a la població universal i de manera igualitària però específica, on es contempen diferents nivells d'actuació per tal d'assolir una millora de la qualitat de vida per cada un dels membres de la comunitat". L'ordre de prioritats que hauria de seguir-se en la intervenció social dirigida a la gent gran seria, doncs, el següent: primer, s'haurien de garantir els serveis necessaris a tots ells vells, també als que poden portar una vida autònoma, i acabar amb els serveis específics per a persones amb greus deficiències. D'aquesta manera, atenent de manera global a tota la població gran i procurant que tothom tingui accés a una vida digna, s'evitaria en gran part l'arribada a situacions marginals i de greus mancances que han de patir moltes persones un cop passats els seixanta-cinc anys. Aquesta és l'edat que s'escull com a límit per a assenyalar qui és vell i qui no.

Així doncs, tota persona major de seixanta-cinc anys és, a efectes del Pla, vella. Malgrat això, el Pla mateix qüestiona l'elecció d'aquesta edat com a límit, al que qualifica sens dubte d'arbitrari. Segons el Pla, l'elecció d'aquesta edat com la d'entrada a la vellesa, lligant així aquesta entrada amb la sortida del món laboral, si bé sempre ha sigut arbitrària, (ja que no tenia en compte la situació de la gran majoria de dones per las quals no significava cap sortida ja que elles no hi eren dins del mercat laboral), avui en dia és més arbitrària que mai. Actualment, dos són els factors fonamentals que contribueixen a augmentar la discutibilitat d'aquesta elecció. El primer és el fet que, degut a la crisi econòmica, aquesta edat ja no correspon amb la sortida del món laboral en la majoria d'ocasions. Cada cop més, la sortida del mercat laboral s'està avançant cap als seixanta, o fins i tot cap a la dècada del cinquanta, degut a l'expulsió de mà d'obra "vella", mitjançant jubilacions anticipades i el cobrament de pensions per invalidesa, per tal d'alleugerir els desequilibris existents al mercat de treball. El segon factor està

l·ligat amb l'increment de l'esperança de vida i amb la millora de les característiques sanitàries de la població en general. Avui en dia, una persona de seixanta-cinc anys conserva generalment la plenitud de les seves aptituds físiques i mentals, i té encara davant seu la perspectiva de poder viure vint o vint-i-cinc anys. La idea de decrepitud física i proximitat de la mort associada a la vellesa, ja no és una característica de les persones de seixanta-cinc anys; aquest clixé ara el representen les persones que ja han passat dels vuitanta. Aquest increment de l'esperança de vida i el retard de l'inici de la pèrdua d'autonomia fa que, actualment, es comenci a diferenciar entre les persones de seixanta-cinc a vuitanta anys (nomenats per alguns vells-joves) i les persones de més de vuitanta (els vells-vells o quarta edat), que, en general, sí que pateixen una gran manca d'autonomia personal.

El Pla Integral de la Gent Gran té com a població objectiu, doncs, la població més gran de seixanta-cinc anys, que viu a Catalunya, si bé emfasitza la diversitat existent dintre d'aquest grup d'edat, diferències degudes al nivell socioeconòmic i cultural del que gaudeix cada persona, així com al grau d'autonomia física i psíquica de cada individu, que el portarà a patir una major o menor dependència.

COM SÓN ELS VELLS? CONCEPCIÓ DE LA VELLESA

El Pla Integral de la Gent Gran neix fruit de la preocupació davant d'un fet irrefutable: el procés d'envelliment patit en general per totes les societats capitalistes occidentals, del qual Catalunya no és una excepció. Mitjançant diferents indicadors demogràfics, tals com l'índex d'envelliment, el percentatge de sobreenvelliment, l'índex de dependència o l'índex d'ancianitat es fa palesa la importància d'aquest fenomen a la societat catalana. No hi ha dubte que aquest important canvi en l'estructura social tindrà importants efectes socioeconòmics. Però què ens diu al respecte el Pla? Com ja s'ha dit en parlar en general del Pla, el fet que el seu redactat provingui de diferents mans fa que hi puguin haver respostes diferents a una mateixa pregunta. Aquest cas no és una excepció, així doncs podem trobar múltiples versions del que representa la vellesa i l'envelliment.

En primer lloc, se'ns assegura que l'increment de l'esperança de vida és un gran guany, però que implica nous problemes a tenir en compte. La gent gran, degut a les seves especials necessitats, acapara gran part de la despesa realitzada per part de l'Estat de Benestar, una configuració estatal que no hem d'oblidar, no es troba en els seus millors moments quant a salut financera i bona fama. L'envelliment de la població porta associats problemes en el repartiment de les càrregues econòmiques i socials i, per tant, per tal d'assegurar la supervivència del nostre sistema social, haurem d'arribar a un replantejament de les nostres estructures político-socials i del concepte de productivitat social de la gent gran. L'envelliment, però, no és un fenomen inevitable (és un procés que cal evitar, doncs?), que requerirà mesures de suport a la infància per tractar de contrarestar-lo. Mentrestant no s'eviti, però, s'haurà d'assegurar la integració d'aquest grup de

població d'edat avançada a la societat, així com la seva contribució, en la mesura que puguin, i la satisfacció de les seves necessitats socials, assistencials i sanitàries, mitjançant la política social. Això segurament portarà a un canvi en el concepte d'edat, en els rols socials, en la idea de productivitat (tant lligada actualment a la joventut) i de salut, així com en els serveis socials, en l'atenció sanitària i assistencial. En definitiva, s'ha de procurar que l'increment de la longevitat no sigui un trauma per a la societat.

Per altra banda, se'ns avisa que parlar de persones dependents és perjudicial per a les persones de més de seixanta-cinc anys, que no hem de parlar d'elles com si constituïssin una càrrega per a la societat. L'augment de l'edat mitjana, l'envelliment, és un fet positiu. Significa un èxit en la lluita contra la mort. I si aquestes persones reben serveis de l'Estat, cobren una pensió, no s'ha d'oblidar que la jubilació que ara tenen se l'han pagat per endavant gràcies a les seves cotitzacions. A més a més, a l'hora de parlar de relacions de dependència i de les seves tendències futures, s'han de tenir en compte els possibles efectes d'altres elements com les migracions, l'edat d'entrada i sortida al món laboral, el nivell d'ocupació (especialment la femenina) o l'economia submergida.

També se'ns ofereixen diferents interpretacions teòriques fetes des de la sociologia sobre el tema de la vellesa en una societat en procés d'envelliment: es fa menció de la teoria del rol social, la del retraïment (o *disengagement*), la de la subcultura, la de les minories, la de l'activitat, la de l'estratificació, la del medi social i la de la continuïtat. Així mateix, podem comptar amb diferents definicions del que és la vellesa. Per l'Organització Mundial de la Salut, "vellesa és el període de vida en què el detriment de les funcions mentals i físiques s'accentua cada cop més, en comparació a altres èpoques anteriors de l'existència". Altres definicions parlen d'un procés dinàmic, d'un canvi progressiu cap a una situació desfavorable que finalitza amb la mort. El que el Pla remarca, però, és que ens trobem davant d'un concepte molt complex i canviant, segons la cultura, el moment històric, l'espai geogràfic i l'àmbit econòmic en el que ens trobem. Aquest procés de canvi és cada cop més ràpid, pel que necessitem d'una definició que es faci des d'un plantejament dinàmic. La vellesa no es pot definir únicament en relació amb l'edat i el procés biològic. El procés d'envelliment és un procés individual, diferencial i irrepetible, en què cada persona vella, com qualsevol altra ciutadà, necessita uns determinants serveis, en moments i en intensitats a vegades força diferents. Pel fet de ser vella una persona no ha de tenir uns drets diferents als de la resta de la població. La vellesa és una més de les etapes de la vida, en la que també existeixen possibilitats de gaudir, de desenvolupament i creixement personal. No és un problema per ella mateixa, però per les persones grans existeix un risc major de patiment de malalties i de problemes econòmics i marginació social. Les persones grans formen un col·lectiu més vulnerable que ha d'afrontar les seves necessitats en unes condicions més desfavorables que la resta de la població, a causa de factors intrínsecs (biològics, de progressiva disminució de les capacitats) i extrínsecs (socials, com la seva condició d'elements no productius, amb tota la càrrega de marginació social que això comporta en un món que prima per sobre de tot la productivitat dels seus membres; econòmics, per la davallada en els

ingressos que el pas a la jubilació encara comporta en aquest país; culturals, per la manca d'adaptació a un món en el que la renovació dels coneixements és tan ràpida, que condemna a ser una relíquia del passat a tot aquell que no es manté en un continu procés de reciclatge; ambientals i ecològics, per l'existència de nombroses barreres arquitectòniques en un món construït i dissenyat per a ser utilitzat amb facilitat només pels més vàlids).

Però si és cert que l'envelliment és un fet individual, un procés biològic que es pot considerar que comença des del moment del nostre naixement, no és menys cert que aquest procés està ple de contingut social. A tota societat el temps biològic es converteix en temps social. Cadascuna crea els seus propis estadis de cicle vital i els lliga diferents drets i responsabilitats, de manera que l'edat passa a ser un element clau a l'hora d'adjudicar estatus i rols socials als individus. Les etapes del cicle vital que nosaltres hem heretat marquen que una persona, des del moment en què neix fins al moment en què mor, normalment haurà de passar primer per la infància, després per l'adolescència, la joventut, l'etapa adulta i, per últim, per la vellesa. Aquesta última etapa és la que segueix a la jubilació i està dominada per la davallada de la capacitat física i mental, per l'aparició de malalties cròniques i per l'aïllament social. Però com ja s'ha assenyalat en parlar sobre qui són els vells segons el Pla, aquestes etapes actualment s'estan desdibuixant, ja no són tan clares. El concepte de vellesa de fa unes dècades correspon ara als anomenats vells-vells, que formen un grup especialment vulnerable i amb necessitats socials i assistencials específiques. Entre aquests i els adults, apareix un nou grup al que costa reconèixer com a vells, però que, si seguim amb la definició que marca com a vells aquelles persones que per qüestió d'edat han abandonat el mercat laboral, ho són. El moment de la jubilació ha deixat de ser un element prou clar com per diferenciar entre un adult i un vell. Sembla que estigui apareixent una nova etapa del cicle vital, tal com en el seu moment ho van fer l'adolescència i la joventut. Pifer i Bronte (1986) parlen del "tercer quart de la vida", que aniria dels cinquanta anys (quan els fills ja són grans i comencen a independitzar-se) fins als setanta-cinc (quan els problemes físics i psíquics comencen a tenir importància). Es aquí on el Pla detecta un altre dels problemes de l'envelliment de la societat. S'està desaprofitant la capacitat de totes aquestes persones que, podent estar en actiu, es veuen obligades a ser subjectes passius de la societat, amb totes els desavantatges que aquesta situació comporta, tant a nivell individual com social. Desavantatges a nivell individual, perquè per aquestes persones significa una pèrdua de rol social, a la que va lligada una davallada en els ingressos econòmics i en l'estatus social, que en moltes ocasions provoca problemes de salut física i psíquica. I desavantatges a nivell social perquè a l'increment de la població de gent gran en situació d'inactivitat forçada malgrat les seves possibilitats de romandre en actiu, s'hi afegeix el retard de l'edat d'entrada en el món laboral dels joves, forçats a allargar la seva etapa d'estudiants per a tenir més possibilitats en el mercat laboral. De manera que cada cop s'està exercint més pressió sobre la població d'edat mitjana, que és la que amb el seu treball productiu ha de mantenir a una creixent població inactiva. No hi ha hagut una readequació de l'estructura de rols als canvis en l'estructura demogràfica que permeti l'aprofitament de les

capacitats d'aquest col·lectiu de persones majors de seixanta-cinc anys, amb encara molt per oferir.

A més a més d'aquest canvi en les etapes del cicle vital, el Pla parla sobre l'efecte que el canvi generacional pot tenir sobre l'envelliment. Cada generació envella de manera diferent perquè es tracta de persones amb un bagatge cultural i històric diferent. Dins de la gent gran d'avui a Catalunya, predomina un nivell cultural baix i un origen rural, que fa que molts vells urbans estiguin poc arrelats al seu hàbitat actual. Són persones que varen treballar en feines poc qualificades o que van ser mestresses de casa, i que provenen de generacions fortament seleccionades, per això, són físicament molt fortes. Els vells del futur, però, segurament seran en general més instruïts, més urbans, més qualificats, informats i independents, però menys seleccionats biològicament. Per tant, la seva actitud enfront de la vellesa serà diferent, ja que ells seran diferents.

COM VIUEN ELS VELLS?

El Pla remarca constantment la necessitat de conèixer a fons la realitat sobre la que s'ha d'actuar. Mitjançant l'enquesta realitzada i els treballs de la comissió d'experts, es va fer un apropament a la realitat de l'ancianitat a Catalunya. Es van tenir en compte diverses variables demogràfiques, sociològiques, econòmiques, existencials i sanitàries, a través de diferents indicadors, sempre diferenciant per comarques.

Els resultats remarquen que estem parlant d'un sector de la població heterogeni, però del que es pot dir, en termes generals, que pateix un deteriorament de la seva situació econòmica, així com de la seva salut, especialment a partir del setanta-cinc/vuitanta anys, on la pèrdua d'autonomia és quasi bé generalitzada. Aquesta pèrdua d'autonomia tant a nivell físic com econòmic provoca una situació d'aïllament social en la majoria dels casos. Lligat amb aquest fenomen d'aïllament social, hi ha el fet que el nombre de persones grans que viuen soles augmenta cada dia. Així doncs, es veu com, si bé la vellesa no és un problema de per si, es pot considerar una situació de risc, com ja he remarcat abans.

QUI TÉ CURA DELS VELLS?

El Pla inclou un inventari dels serveis d'atenció oferts a la gent gran tant des del sector públic com privat. Es remarca la forta implantació a Catalunya de la iniciativa privada en el sector de protecció social. Les mútues privades, l'àmbit privat sense afany de lucre, són una important font de serveis cap a la gent gran que s'ha de potenciar i reforçar. Sobresurt principalment, segons el Pla, la tasca realitzada des de les entitats d'estalvi i l'Església, i es subratlla la figura del voluntari com element indispensable per a la bona marxa d'aquesta xarxa assistencial privada.

La protecció social, però, s'entén també com una obligació pública. Segons el Pla, la formulació i l'execució de polítiques relatives a l'envelliment és un dret sobirà i una responsabilitat de cada estat, que ha d'exercir sobre la base de les necessitats i objectius nacionals. Els governs, les organitzacions governamentals, els voluntaris, individualment, i les organitzacions de voluntaris, les associacions de persones d'edat incloses, poden contribuir a donar l'ajut i l'atenció a les persones d'edat avançada de la família i de la comunitat. Es constata, però, una manca de personal degudament format per a la realització d'aquests serveis d'atenció a l'ancià.

Per altra banda, destaca la importància de la família i la comunitat on viu l'ancià com a proveïdors de serveis per a aquest. Tradicionalment, era la família qui principalment tenia cura de la seva gent gran, però els canvis en la seva estructura i en l'estructura de valors provocats per la industrialització han dificultat que segueixi complint aquesta funció. La transformació de la família tradicional extensa i patriarcal, en família nuclear ha provocat canvis en les relacions de parentiu i en les intergeneracionals, portant cap a un afèbliment dels llaços familiars, així com dels comunitaris. Com a conseqüència d'aquesta disminució de solidaritat intergeneracional, provocada també per un canvi de valors cap a l'individualisme, es dona una major demanda de serveis cap a l'estat o cap al sector privat. Però el dèficit d'ajuda familiar es deu també a les dificultats que troba aquesta per donar-la fins i tot si ho desitja fer. Em refereixo a dificultats materials, com les degudes a l'espai. Els habitatges són petits, estan dissenyats pensant en una família nuclear. També hi ha problemes de llunyania. La industrialització a Espanya va provocar massives migracions internes, de manera que, probablement, molts fills viuen a zones industrials, mentre els pares romanen a les zones rurals de les que provenen, amb poques possibilitats que es produeixi un retrobament, per la manca d'espai a la que ja m'he referit. Un altre fenomen a tenir en compte és el de la incorporació de la dona al món laboral. Qui tradicionalment ha tingut cura de les persones grans d'una família han sigut les dones d'aquella família, que romanien a casa a càrrec de totes les tasques de caràcter reproductiu i de serveis als membres de la unitat familiar. Actualment, són moltes les dones que compaginen el seu treball fora i dintre de casa, però d'aquesta manera no tenen prou temps com per donar l'atenció requerida per una persona gran quan pateix greus problemes físics i/o psíquics. Es destaca doncs, per part del Pla, l'augment del percentatge de persones grans que viuen soles (segons dades del Pla, el 41,3 % viu amb la parella, el 22,2 % sol, el 28 % amb els fills i el 3 % en residències) i les creixents dificultats de la família per a tenir cura dels seus membres grans, en aquells casos en els que no es renuncia a complir aquesta funció.

DEFINICIÓ DEL PROBLEMA

Un cop resumit com veuen la situació els autors del Pla, voldria sintetitzar aquí quins són els aspectes negatius d'aquesta situació, quins són els problemes que detecten. Al meu entendre, el procés d'envelliment de la societat es veu com un procés que crea un augment de despeses al sector públic. L'increment de

persones grans representa un increment de persones jubilades o pensionistes, podent, la majoria, restar en aquesta situació de vint a vint-i-cinc anys. Es a dir, és manté a una gran part de la població en una situació d'inactivitat, improductiva per a la societat, fins i tot sabent que molta d'aquesta gent manté en major o menor grau, no només la seva capacitat per a treballar o col·laborar activament amb la societat, sinó també les ganes de fer-ho (segons els resultats de l'enquesta, un 61,88 % del global d'enquestats es senten encara capacitats per fer feina, i un 41,86 % estarien disposats a realitzar tasques d'interès social). Per una altra banda, l'increment de la població d'edat avançada significa l'augment d'una població que es pot considerar en situació de risc. Es troben amb una major probabilitat de patir problemes econòmics i d'habitatge, d'arribar a situacions d'aïllament i marginació social, i de sofrir discapacitats greus, possibilitat que incrementa dramàticament a partir dels vuitanta anys. I és aquí, on a la problemàtica creada pel canvi en l'estructura demogràfica se li afegeix la problemàtica creada pel canvi en l'estructura familiar. El trencament de la família extensa patriarcal, l'auge de l'individualisme i la massiva entrada de la dona al món laboral han trencat les xarxes que a nivell familiar i col·lectiu protegien els vells. Ara, de la resolució d'aquestes necessitats se'n fa responsable a l'Estat. Aquest, reconeix la seva responsabilitat, però, alhora, remarca la necessària participació de la societat civil en la protecció dels seus membres. La família ha de ser el principal punt de referència a l'hora de dissenyar qualsevol política envers la gent gran. Només quan l'ajut de familiars, veïns i amics no sigui possible es passaran a aplicar altres recursos institucionals. En una situació en la que es parla de crisi de l'Estat de Benestar, l'increment de persones dependents es veu com una càrrega difícilment assumible per les finances estatals. És per això que es subratlla el paper jugat tradicionalment per la iniciativa privada en l'àmbit de la protecció social, i es remarca no només la necessitat que continuï, sinó que es potenciï, especialment pel que fa al voluntariat. Alhora, s'admet la manca de flexibilitat de l'oferta de serveis per a fer front a l'heterogeneïtat de situacions en la que es troba la gent gran, així com el dèficit existent de professionals amb la formació necessària per a oferir un servei de qualitat.

EL FUTUR DE LA VELLESA A CATALUNYA SEGONS EL PLA

En aquest apartat recolliré els objectius del Pla General de la Gent Gran. En primer lloc parlaré de les recomanacions que es van fent al llarg dels diferents capítols. Finalment, apuntaré quins són els que explícitament es marquen com a objectius del Pla en el capítol 14 d'aquest, el dedicat a fer una proposta de desplegament i aplicació del Pla.

COM HAN DE SER ELS VELLS? COM HAN DE VIURE?

L'increment de l'esperança de vida pressuposa viure aproximadament uns vint-i-cinc anys després de la jubilació. Aquesta etapa, degut a que la societat actual es troba centrada en el treball, significa una pèrdua de rol, alhora que una pèrdua de poder adquisitiu. No es pot permetre que el pas a la jubilació i a la vellesa

comporti una minusvaloració de l'ésser humà. Ja que s'ha guanyat en quantitat de vida, s'ha de procurar guanyar també en qualitat de vida; no només s'han de donar anys a la vida, sinó també vida als anys. S'ha d'aconseguir que la vellesa no s'entengui com un període que assenyala el declivi de l'existència. La política social, sempre tenint en compte la persona, la seva qualitat de vida i les seves possibilitats de desenvolupament personal, ha de tenir com a objectius:

- El que la jubilació no sigui sinònim de pobresa
- Mantenir els ancians actius i independents a la seva pròpia llar
- Aconseguir que siguin capaços de prendre decisions personals respecte la seva vida.

És fonamental que es consideri la persona gran com a un subjecte que ha de participar activament dins del context global de la societat, i també, més concretament, en les mesures d'intervenció social que l'afectin. És necessària aquesta participació activa de la gent gran en la societat per a fomentar la solidaritat intergeneracional i evitar la fractura social. Per tant, en el futur haurà de donar-se un replantejament del significat de la jubilació i una redefinició que s'ha d'entendre per productivitat social, per tal de permetre a la gent gran ocupar rols més productius i gratificadors i augmentar la seva contribució a la societat.

QUI N'HA DE TENIR CURA?

Pel Pla Integral de la Gent Gran, en el moment en què una persona d'edat avançada requereixi atencions, la seva família ha de ser qui prioritàriament es responsabilitzi d'aquesta situació. La família, en les seves diverses formes i estructures, es considera com una unitat fonamental de la societat creadora de vincles entre diferents generacions. S'ha de fomentar la solidaritat intergeneracional, però reconeixent les dificultats que el seu manteniment comporta actualment per als individus. Cal mantenir, enfortir i protegir la família, d'acord amb les tradicions i els costums de cada país. És per això que un dels objectius del Pla és el de crear un Model Català d'Atenció a la Gent Gran. S'ha de procurar mantenir els ancians en el seu entorn, però intentant que les persones que l'envolten, siguin familiars o membres de la comunitat on visquin, rebin suport, tant de tipus econòmic, de serveis o assessorament.

El capítol cinquè del Pla està dedicat a la família, i els objectius que es marca són:

- Donar suport institucional per procurar la cohesió de la família com la primera unitat en la xarxa social.
- Potenciar les relacions intergeneracionals i els lligams afectius.
- Romandre en el seu entorn natural i actuar de referencial.
- Recollir i transmetre valors culturals, tradicions, oficis, patrimoni, etc.

Es proposen unes mesures tant directes com indirectes de suport a la família, així com la necessitat d'efectuar campanyes de sensibilització orientades a promoure

un sentit positiu de la convivència intergeneracional. Les mesures directes de suport a la família que es proposen són les següents:

- Prestacions econòmiques: crear un salari social per als que decideixin quedar-se en el domicili per tenir cura d'un familiar gran.
- Prestacions de serveis: *catering*, bugaderia, serveis complementaris de cap de setmana, tots, a petició directa de la família.
- Exempcions fiscals.
- Exempcions laborals (similars a les atorgades per maternitat).

Com a mesures indirectes de suport a la família s'apunten les possibilitats ofertes per:

- Els centres de dia i els *lunch club*
- Les unitats de suport de barri
- Els casals d'avis
- Les colònies per a la gent gran
- El programa de vacances i termalisme.

També s'apunta la possibilitat d'incloure els serveis de respit (*respite care*), que consisteixen en la possibilitat que una altra família es faci càrrec d'un ancià quan la seva pròpia necessiti un temps de descans o no pugui fer-se'n càrrec temporalment. Aquest tipus de servei ha estat experimentat i estudiat a Anglaterra. També a Anglaterra s'han realitzat estudis sobre la importància del *carers*, les persones que tenen cura dels membres de la seva família que pateixen un alt índex de dependència. El Family Policy Studies Centre calcula que l'ajuda dels familiars representa per l'Estat un estalvi d'entre 15 i 24 mil milions anuals.

Com ja he dit, la família es considera el focus primordial d'atenció a la persona gran amb problemes. En el seu defecte, es primarà l'ajut de la comunitat en la que viu. Només en el cas de no poder comptar amb ajut per part del seu entorn, l'Estat se'n farà càrrec. Però entre l'Estat i l'entorn més proper al vell, encara queda tot el camp de la iniciativa privada. El Pla considera que han de recolzar-se i fomentar-se els esforços de l'àmbit privat sense afany de lucre. S'han de legislar incentius fiscals per a fomentar les donacions, el mecenatge i les activitats de les institucions, fundacions i associacions sense ànim de lucre, i s'ha de fomentar el voluntariat.

Quant als serveis oferts tant per l'Estat com per la iniciativa privada, es parla que han de seguir els següents principis bàsics:

- Prioritzar les cures preventives i modes més flexibles i descentralitzats de planificar els serveis cap als ancians.
- Mantenir les persones en el seu entorn durant tot el temps que sigui possible.
- Mantenir l'autonomia de la persona anciana.
- Potenciar les capacitats d'utilització dels propis recursos de les persones ancianes.

Per les dades de l'enquesta se sap que arreu de Catalunya les persones més grans de seixanta-cinc anys prefereixen l'ajuda a domicili enfront a l'entrada a una residència. Es considera que l'internament només s'ha de realitzar quan les persones tinguin greus discapacitats i la família no en pugui tenir cura. Per tant, segons el Pla es fa necessària la creació d'un ventall de serveis que facin front a les diferents situacions de necessitat davant de les que es poden trobar els serveis socials segons les prioritats marcades:

- En primer lloc, s'establiran programes específics de suport a les famílies que tinguin cura de persones grans carencials, tal com ja s'ha assenyalat anteriorment.
- Per a aquelles persones que no puguin comptar amb l'ajuda de la seva família es dissenyaran serveis a domicili per tal que no hagin d'abandonar la seva llar: ajuda a domicili, servei d'ajuda telefònica, servei de telealarma, etc.
- També s'estudiarà la implantació de l'acollida familiar o adopció de persones grans.
- Quan es faci necessari l'internament en un establiment d'acolliment residencial, es procurarà també que existeixi una diversitat de possibilitats per donar resposta a les diferents necessitats. Així, s'haurà de procurar la creació de places residencials en: centres d'estada limitada; apartaments o habitatges tutelats; agrupació d'apartaments tutelats; miniresidències; grans residències, diferenciant, entre les destinades a vàlids, les assistides i les sociosanitàries, per a les persones amb més problemes de salut.

Quant a les persones que han de treballar en aquests serveis socials, es reconeix el dret dels vells a ser atesos per personal idoni i vocacional, i amb formació específica i continuada que assegurï l'eficàcia de la seva tasca, tant si es tracta de personal voluntari, funcionari o laboral. El Pla fa seus els objectius marcats sobre aquesta qüestió pel Pla d'Acció Internacional de Viena sobre l'Envel·liment:

Aconseguir el reconeixement social dels professionals d'aquest sector.

- Indagar i aplicar nous models de gestió, adequats amb les circumstàncies actuals, amb criteris d'eficàcia i eficiència i buscant la satisfacció i la qualitat de vida de les persones.
- Aglutinar sota un àmbit de decisió la coordinació de totes les activitats dirigides a aquests col·lectius.
- Assegurar-ne la participació de les administracions i dels ciutadans.
- Fomentar la descentralització i la desconcentració.

És de preveure que en el futur hi hagi un gran increment dels professionals necessaris per a l'atenció de la gent gran. Per això s'haurà de procurar fer atractiva aquesta sortida professional, dotar-la de programes de formació

específica i quantificar les necessitats de personal format específicament per a aquest sector. A més s'haurà de tenir en compte que dintre dels diferents perfils professionals necessaris existeixen dos grups que es diferencien perquè, un correspon a aquelles professions de caire tradicional perfectament definides i reconegudes socialment i legalment (metges, infermers, treballadors socials, auxiliars de clínica, psicòlegs, terapeutes ocupacionals...), i l'altre, agrupa aquelles professions que, si bé resulten imprescindibles pel bon funcionament dels serveis d'atenció a la gent gran, no tenen reconeixement legal ni social. Són els treballadors socials que treballen al medi obert, a la comunitat o al domicili de la persona assistida (treballadors familiars, gericultors i auxiliars de la llar...) És aquest segon grup de professions el que més recolzament necessita per part de l'Administració.

Es remarca la importància per l'exercici d'aquestes professions de la vocació, de la maduresa, de l'ètica, de la discreció i, evidentment, d'una formació tècnica adequada i oportuna, orientada al reciclatge i a la formació permanent. A més a més, els professionals de la gerontologia s'haurien de distingir, segons el pla, per la seva capacitat de relacionar-se amb els altres, per tal d'afavorir el treball en equip i per poder connectar bé amb les persones ateses. Han d'estar també capacitats per entendre les necessitats, els sentiments, els interessos, els desitjos i les emocions dels vells i, alhora, gaudir d'una gran dosi d'honestedat, objectivitat i sensibilitat, així com de la predisposició a acceptar els altres tal com són. En la seva actuació hauran de tenir en compte tres funcions bàsiques: la preventiva, l'assistencial i la rehabilitadora, si no volen quedar relegats a l'àmbit de la beneficència. La funció preventiva implica evitar els processos de marginació. L'assistencial, mantenir viva la persona; tenir cura de les seves deficiències i atendre mancances que fa que no pugui solucionar determinades situacions per ella mateixa. Per últim, la funció rehabilitadora vol dir afavorir l'autonomia de la persona i la recuperació de les facultats que ha anat perdent.

PROPOSTA DE DESPLEGAMENT I APLICACIÓ DEL PLA

Al capítol 14 del Pla hi ha una proposta de desplegament i aplicació del Pla. Aquest projecte està fonamentat en els continguts tècnics del Pla, que al mateix temps li ha de servir de guia. Vol ser un punt referencial, en fixar el que seria un estat de futur desitjable. Alhora, vol ser una eina d'integració dels diferents nivells temàtics d'actuació, per tal de dotar-los de coherència. Es proposa un desplegament inicial del projecte a quatre anys, dins del que seria el desplegament previst del nou Pla d'actuació social, però es considera que l'esgotament del pla requerirà un període de deu anys. Per la difusió del projecte es preveu una propagació per cercles concèntrics: el primer cercle faria referència als responsables interns de la generalitat; d'aquests, passaria als professionals, i des d'aquests, cap als interlocutors de les diferents administracions, cap a les pròpies persones grans, les associacions, etc. Quant als objectius i al desplegament del projecte, es treballa en quatre nivells.

El primer nivell correspon als *reptes* als que fa front el projecte. Aquests són:

- Primer repte. Propulsar decididament el desenvolupament econòmic, social i cultural de les persones grans a Catalunya, procurant que aquest desenvolupament es produeixi en el seu entorn natural, quotidià i habitual, respectant les seves arrels.
- Segon repte. Potenciar la realització personal de la persona gran, per tal que pugui projectar-se a la resta de la societat, sense perdre, per aquest motiu, la identitat. I evitar qualsevol tipus de forma de marginació.
- Tercer repte. Donar-los l'atenció integral necessària, utilitzant els recursos adients, tant pel que fa a les prestacions econòmiques com a serveis.

El segon nivell correspon als *objectius* assumits pel projecte per tal d'afrontar els reptes anteriors:

- Primer objectiu. Incorporar al desenvolupament del país l'assoliment de la justícia social com a una fita irrenunciable en una societat de progrés.
- Segon objectiu. L'establiment de mesures concretes, materialitzades en fórmules d'aplicació accessibles i elaborades a partir, d'una banda, de l'ampli coneixement de la realitat d'aquest col·lectiu i, de l'altra, de les aportacions dels tècnics al Pla Integral de la Gent Gran.
- Tercer objectiu. El creixement dels recursos ha de ser: plural, polivalent i harmonitzat. Els circuits han de respondre al concepte de comarques, per tal de possibilitar la màxima col·laboració familiar i de la comunitat i, si pot ser, respectant les preferències esmentades en el Pla.

El tercer nivell correspon a les *actituds* que s'han de fomentar i mantenir des de l'Administració:

- Primera actitud. Respecte envers la gent gran
- Segona actitud. Suport envers la família
- Tercera actitud. Dinamització de la comunitat

El quart nivell fa referència a les *estratègies o dinàmiques* que cal adoptar. Aquest nivell s'estructura en els següents àmbits:

Una estratègia o dinàmica sectorial i/o temàtica concretada en els departaments de la Generalitat de Catalunya. Té com a objectiu configurar una acció de govern compacta, cohesionada i consensuada, i hi queden inclosos els 14 departaments de la Generalitat. Hi podem trobar una concreció-proposta de cada departament, per a les possibles actuacions que es podrien realitzar. Es proposen un total de 64 programes.

Una estratègia o dinàmica territorial de Catalunya. Té com a objectiu el creixement harmonitzat per tot Catalunya de la sensibilització i compromís vers el problema, així com dels recursos que caldrà afavorir i construir.

Aquesta estratègia es desenvoluparia fonamentalment entorn dels consells comarcals i els municipis de més de 20.000 habitants, garantint sempre la participació de la gent gran que així ho desitgi.

- Estratègia Església. A l'Església se li dóna un tractament diferenciat donada la seva tradició en l'atenció a la gent gran a Catalunya, i tenint en compte que és titular com a mínim del 31,36 % dels equipaments, a més a més de realitzar la gestió en molts centres dels quals no és titular.
- Estratègia estatal. Caldria fer una comissió Generalitat-Estat.
- Estratègia europea. Coordinar l'actuació amb els diferents països europeus i amb la Comunitat Europea.
- Altres. Tenir en compte a l'hora de decidir les diferents actuacions a la societat civil, a les caixes d'estalvi, als grups econòmics d'inversió catalans, nacionals i estrangers, així com als grups hotelers.

CONCLUSIONS

Com ja s'ha dit a la definició del problema, els canvis en l'estructura demogràfica i en l'estructura familiar han portat a l'aparició de noves necessitats d'atenció per part de la gent gran i una nova problemàtica socioeconòmica, de la qual busca donar solució el Pla Integral de la Gent Gran. L'Estat pren la responsabilitat a l'hora de buscar solucions, però cerca que aquesta sigui una responsabilitat compartida, per tal d'evitar que es converteixi en una càrrega excessiva tant pel que fa a les finances com a la governabilitat de l'Estat. Així, es responsabilitza, en primer lloc, les mateixes persones grans de la seva situació. Se'ls ha de buscar un paper més actiu dins de la societat que justifiqui el seu dret a rebre, i que permeti alleugerir les arques estatals de la pesada càrrega que significa un volum creixent de pensions per pagar. En segon lloc, es recorda la importància de la família com a unitat social, i es referma la seva obligació d'atendre els seus membres més necessitats, si bé s'estipulen mesures de recolzament perquè puguin complir amb la seva responsabilitat sense que això impliqui un cost excessiu. De fet, l'Estat, més que fer un gest generós, el que està procurant és evitar una sobrecàrrega dels seus serveis socials, el mateix objectiu que persegueix en intentar fomentar una dinamització de la iniciativa privada sense afany de lucre en aquest terreny. L'Estat ens recorda que, si bé ell es responsable del nostre benestar, nosaltres mateixos no podem deixar de ser-ho, i opta per repartir la seva responsabilitat amb la societat civil, facilitant que aquesta comparteixi els nous reptes als que ha de fer front.

Quan es parla de l'aparició de noves necessitats s'ha de tenir en compte, com ja s'ha comentat a l'inici d'aquest treball, que les necessitats, igual que els problemes, no existeixen si prèviament algú no les ha definit com a tals. De quin tipus de necessitats estem parlant en el tema de la gent gran? Seguint la tipologia clàssica de Bradshaw, podem dir que són necessitats normatives, en el sentit que

han estat els experts els que han dictaminat que hi ha gent que viu sota el límits acceptables? Són necessitats experimentades per la gent gran, que arriben al govern en transformar-se en necessitats expressades, en convertir-se en demandes de serveis per part d'un col·lectiu de la població? O són necessitats comparatives, en fer-se evident que la gent gran a Catalunya no gaudeix dels serveis i la qualitat de vida de la que si que gaudeix la gent gran d'altres països? Com és que l'Estat decideix posar a l'abast de la població serveis que abans no existien? Per què ho considera com una obligació? Sé que això no són pas conclusions, però em semblen qüestions força interessants per a ser fetes com a cloenda d'aquesta comunicació.